

УДК 378.1

Яковенко Р.В., к.е.н., старший викладач кафедри економічної теорії, маркетингу та економічної кібернетики

Кіровоградського національного технічного університету

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ

Досліджено закономірності функціонування системи вищої освіти України та різні рівні управління нею. Визначено відповідність рішень, що приймаються в процесі управління освітою, ключовим положенням концепцій людського розвитку. Розкрито роль сучасного теоретичного знання для формування високоякісного трудового потенціалу, системного розвитку людини в умовах кризи системи вищої освіти України, зумовленої як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками.

Ключові слова: освіта, управління, людський потенціал, людський капітал, економічна політика, матеріальні потреби, ефективність вищої освіти.

Табл. 1, Рис. 1, Літ. 20.

Яковенко Р.В., к.э.н., старший преподаватель кафедры экономической теории, маркетинга и экономической кибернетики

Кировоградского национального технического университета

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ В ПРОЦЕССЕ УПРАВЛЕНИЯ ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ В УКРАИНЕ

Исследованы закономерности функционирования системы высшего образования Украины и разные уровни управления ним. Определено соответствие решений, которые принимаются в процессе управления образованием, ключевым положениям концепций человеческого развития. Раскрыто роль современного теоретического знания для формирования высококачественного трудового потенциала, системного развития человека в условиях кризиса системы высшего образования Украины, обусловленного как объективными, так и субъективными факторами.

Ключевые слова: образование, управление, человеческий потенциал, человеческий капитал, экономическая политика, материальные потребности, эффективность высшего образования.

Yakovenko R.V., PhD in Economics, Senior Lecturer, Department of Economics, Marketing and Economic Cybernetics of

Kirovohrad National Technical University

THE APPLICATION OF MODERN ECONOMIC CONCEPTS IN THE PROCESS OF MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

The regularities of Ukraine's higher education system functioning and various levels of its management have been analyzed. The compliance of the decisions made in the management of education with the key provisions of human development concepts has been determined. The role of modern theoretical knowledge in the creation of high-quality employment potential and systemic human development during the crisis of higher education in Ukraine caused by both objective and subjective factors have been ascertained.

Keywords: education, management, human potential, human capital, economic policy, material needs, the effectiveness of higher education.

Постановка проблеми та її актуальність. У системі суспільних відносин України сьогодні ми можемо спостерігати системну кризу, що охопила економіку, культуру, освіту, систему моральних комунікацій суспільства.

Демографічна криза, що відображається у скороченні кількості випускників шкіл, поставила на межу виживання вітчизняні навчальні заклади, враховуючи існуючий принцип фінансування таких установ. Відтак, сьогодні регіональна освіта та регіональна економіка знаходяться у стані реальної депопуляції та якісної деградації. Оцінити наслідки цієї проблеми ми зможемо вже невдовзі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіта та її зв'язок з економікою є одним із найпопулярніших наукових напрямів сьогодні як в Україні, так і за кордоном. Назвемо лише декількох найвідоміших дослідників цієї сфери. І. Каленюк [6] досліджує важелі управління та пріоритети вищої освіти. О. Левченко аналізує роль освіти у формуванні професійного потенціалу та професійної підготовки кадрів [7, 8].

У працях А. Чухна присутні системні висновки щодо ролі освіти у цивілізаційному поступі людства, зміні соціального–економічного ладу та трансформації суспільства [14; 15].

Ключові положення концепцій людського потенціалу та людського капіталу (а саме вони є провідними економічними концепціями сьогодні) представлені у працях таких закордонних і вітчизняних вчених як: Д. Белл [3, 4], Д. Богиня [5], Е. Лібанова [9], М. Семикіна [5], Б. Сінельников [12], Р. Яковенко [16, 17, 18, 19, 20].

Проте наукова новизна запропонованого матеріалу обумовлена не обмеженістю досліджень у цій сфері, а дуже специфічною ситуацією, що сформувалась сьогодні в Україні і стосується сфер демографічного відтворення, соціального розвитку, гальмування економічного розвитку та деградації сфери освіти.

Відтак ситуація, що склалась сьогодні у цій сфері вимагає абсолютно нової теоретико–методологічної бази до розв'язання цієї проблеми.

Метою статті є визначення фактичних взаємозалежностей у системі „знання – освіта – економіка” з урахуванням реалій демографічної кризи в Україні та визначення базових принципів поліпшення ситуації, що склалась.

Виклад основного матеріалу. Дослідження людського потенціалу автор статті починав з проблем демографічної ситуації і дуже часто входив у суперечки з іншими дослідниками цієї проблематики, оскільки цей аспект вважався ними несуттєвим порівняно з проблемами освіти та соціальних зрушень. Однак сьогоднішня ситуація призвела до того, що саме демографічна криза ускладнює розвиток сучасної людини внаслідок об'єктивних та суб'єктивних причин.

До зовнішніх складових демографічного ризику слід віднести наступні. По–перше, це група ризиків, що пов'язані із загальним зменшенням

чисельності населення, тобто суб'єктів економічних відносин в якості споживачів продукції, що виробляє підприємство, та в якості робочої сили (потенційної чи фактично працюючої в галузі). Наслідками настання таких ризикових ситуацій можуть бути скорочення попиту внаслідок скорочення кількості споживачів або ж зменшення пропозиції внаслідок скорочення персоналу необхідного рівня. В умовах наявності ринкової рівноваги, кожне з цих явищ буде негативним для економіки регіону [20, с. 76].

Фінансування вищої освіти за кількісним принципом (в залежності від кількості студентів) суперечить визначальному закону діалектики: переростання кількості у якість. Виходить так, що люди, які причетні до формування такого принципу, були абсолютно безграмотними, як є абсолютно недолугими й ті особи, що ігнорують цю проблему, яка призвела до незворотних деструктивних процесів у структурі вищої освіти та у свідомості тих осіб, хто залишився працювати у цій галузі.

Залежність фінансування освіти, а відтак і розвитку людини, від демографічного стану (кількості випускників шкіл) є нерозумним та безперспективним. Поряд із кількісним зменшенням чисельності населення і трудових ресурсів відбувається зниження кваліфікаційного рівня майбутніх працівників через неможливість їх відрахування з вузу, оскільки це зменшує обсяги фінансування. Відтак, сфера освіти, особливо вищої, спрямовує свою діяльність не на розвиток людини – а на виживання.

Спробуємо довести це практичними прикладами. Найпоширенішими концепціями розвитку людини сьогодні є концепції людського капіталу та людського потенціалу, відмінність між якими наведена в таблиці 1. Проаналізуємо, чи використовуються ключові положення цих концепцій в процесі управління вищою освітою в Україні на трьох рівнях: макрорівні Міністерства освіти і науки (а донедавна ще й молоді та спорту), мезорівні науково-методичних рад та комісій, що формують навчальні плани і робочі програми, та мікрорівні окремо взятого вузу.

Матеріальний мотив спостерігався донедавна у діяльності Міністерства освіти: щороку відбувалося оновлення навчальних планів, програм тощо, і це вимагало придбання щороку нових підручників батьками та учнями. Слід зазначити, що лише студенти сьомих класів у 2013-2014 навчальному році мають придбати для вивчення фізики: підручник, зошит для лабораторних робіт, збірник задач та зошит для поточного та тематичного оцінювання. Це, за особистими спостереженнями автора статті, складає 45 грн. + 12,50 грн. + 15 грн. + 15 грн. = 87,5 грн. лише з фізики (станом на 14 лютого 2014 року). І це не враховуючи допоміжної літератури: довідників, завдань для розширеного вивчення, що може бути придбано за бажанням батьків. Відтак, лише на вивчення фізики учнем 7-го класу має бути витрачено приблизно 9% від мінімальної заробітної плати, яка сьогодні домінує в регіонах.

Друк нових підручників та методичного забезпечення здійснювали відповідні, афілійовані до Міністерства структури, або ж це відбувалось на основі корупційних тендерів із відповідним розміром „відкату”. Отже,

державна структура, що має формувати цивілізаційний поступ, насправді працювала ще донедавна як звичайна комерційно–корупційна установа.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика концепцій людського капіталу та людського потенціалу

<i>Характеристика</i>	<i>Концепція людського капіталу</i>	<i>Концепція людського потенціалу</i>
Визначає зростаючу роль людини...	...у виробництві	...не лише у виробництві, а й у суспільному житті
Досліджує...	...економічні, продуктивні якості та здібності людини	...економічні, психологічні, соціальні, моральні, духовні якості людини
Головним мотивом суспільного розвитку є...	...матеріальні індивідуальні потреби та інтереси	...нематеріальні, позаекономічні потреби людини та суспільства
Формується на основі...	...новітнього інституціоналізму	...неоліберальної економічної теорії XX століття
Ключова економічна категорія є результатом переходу...	...від індустріального до постіндустріального способу господарювання	...від „людини економічної” до „людини творчої”
Метою еволюції людини є...	...підвищення ефективності виробництва на основі зростання здібностей людини та науково–технічного прогресу	...розширення кола застосування здібностей людини
Розглядає людину як...	...високопродуктивний визначальний фактор виробництва	...критерій та мету суспільного розвитку
Скорочення часу, що людина витрачає на працю відбувається внаслідок...	...зростання суспільної продуктивності праці на основі нової якості людського капіталу	...прагнення людини до всебічного та гармонійного розвитку
Розширене відтворення здібностей людини відбувається...	...в сфері ефективної соціальної політики та поширення виробництва і доступності суспільних благ, у першу чергу освіти та охорони здоров'я	...в процесі інтелектуалізації праці та збільшення в її структурі питомої ваги розумової і творчої діяльності

Джерело : розроблено автором самостійно за результатами особистих досліджень

Відтак, вищий рівень галузевого управління освітою ще вчора був неспроможний, унаслідок обмеженості власного світогляду, здійснювати сприяння еволюційному поступу нашої держави. Це суперечить формуванню людського потенціалу та людського капіталу України.

Дуже часто підвищення ефективності освіти розуміється як проста економія коштів, тобто збільшення кількісних показників чисельності учнів,

студентів, кількості навчальних закладів за умов, коли витрати на заробітну плату, утримання залишаються незмінними або зростають значно меншою мірою [6, с. 83]. Так, протягом останнім років триває скорочення реальної заробітної плати працівників вищої освіти: зменшуються нормативи виконання різних видів роботи наукової та методичної роботи, і замість цього у 2012 році було введено більше 70 (!) нових форм звітності та планування (Наказ № 384 від 29 березня 2012 року). Так, ми знову спостерігали відвертий матеріальний мотив: заробляння грошей на друзі відповідної документації та вимагання під час перевірок вузів та акредитацій, оскільки не всі структури могли унаслідок тих чи інших причин миттєво отримати всі нові форми або перейти на них.

Мезорівень управління вищою освітою на рівні науково–методичних рад та комісій також керується виключно матеріальним, хоча й прихованим мотивом. Йдеться про скорочення годин та кредитів на викладання тих предметів, які не входять до „кола зацікавленості” осіб, що впливають на структуру навчальних планів. Найбільше останнім часом було скорочено годин на вивчення економічної теорії. Це свідчить про відсутність стратегії розвитку окремих навчальних спеціальностей і нерозуміння принципів економічної освіти.

Серед патогенних чинників, що впливають на людину з боку технологічного суспільства, необхідно згадати ... : зникнення приватного життя (privacy) і особистого людського спілкування [13, с. 150]. У багатьох випадках вони стають просто непотрібними і заміщаються віртуальним спілкуванням, віртуальним розумінням та віртуальним задоволенням віртуальних потреб. Не слід плутати таку ситуацію з якісним переростанням сучасної людини – деномінацією матеріальних потреб. У цьому разі йдеться лише про деградацію людини.

При цьому знання теоретичне не втрачає, а навпаки підсилює свою роль. Багато хто просто не знає і не розуміє змісту поняття „теоретичне знання”, сприймаючи його як набір певних голослівних припущень, що не мають абсолютно ніякого відношення до реального проблемного існування людини. Насправді наукова теорія – це систематизація та узагальнення, виведення в систему законів, принципів і тенденцій комплексу багаторічних спостережень реального буття. Ті теоретичні системи, що не знаходять практичного підтвердження – зникають і використовуються лише для порівняння з правдивими теоріями та для вивчення еволюції наукової думки.

Але можливі ситуації, коли деякі застарілі теорії можуть набути нової наукової сили, що відбувається внаслідок застосування останніх досягнень науково–технічного прогресу. Так, зокрема, теорія постіндустріального господарства (деякі елементи якої присутні ще у працях першого президента Української академії наук В.І. Вернадського) сприймалась не як наука, а як футурологія, тобто погляд у майбутнє, який не обов’язково зможе знайти своє реальне втілення.

Те, що стає вирішальним для організації рішень і спрямування змін, так це центральне місце теоретичного знання – першість теорії над емпірією і

кодифікація знання в абстрактну систему символів, котрі, як і в будь-якій аксіоматичній системі, можуть використовуватися для висвітлення багатьох відмінних одна від одної та різноманітних ділянок досвіду [4, с. 214].

На відміну від теорії, прикладне наукове знання спрямоване на подолання наявних сьогочасних проблем, проте воно не розраховане на глибинний аналіз причин їх виникнення та запобігання їх появи у довгостроковій перспективі. Саме прикладні знання викликають найбільшу зацікавленість суспільства, і це є абсолютно закономірним, в той час як теорія є інструментом цивілізаційного розвитку суспільства. Особливо це важливо саме зараз, коли наша країна знаходиться на зламі двох епох: індустріальної та інформаційної.

У сучасних умовах знання поділяють на поверхневі та глибинні. Поверхневі знання, якими ми користуємось у практиці, відбивають емпірично-наслідкові зв'язки сучасного технологічного процесу. Такі знання стали теоретичною базою наздоганяючого типу розвитку і філософії ганятися за постійно зникаючою істиною [12, с. 54]. Основна ціль усього учбового процесу – не лише надавати знання, але й сформувати з їх допомогою світогляд студентів, а також навчити їх вчитись ... , користуватись великими обсягами інформації, характерними для нашого часу [2, с. 42].

Головною особливістю професійної освіти та підготовки кадрів в інформаційному суспільстві є значне зменшення життєвого циклу професійних знань [7, с. 9]. Відтак, прикладні наукові напрямки, враховуючи мінливість сучасного прогресу стануть непотрібними протягом дуже незначного проміжку часу, в той час, як теорія залишиться незмінною або лише трохи удосконаленою.

Викладання економічної теорії у вищих навчальних закладах України набуває дедалі обмеженіших форм та обсягів на фоні збільшення обсягів викладання так званих фахових економічних дисциплін. При цьому викладання останніх здійснюється на максимально поверхневому рівні, з використанням примітивного індукційно-дедуктивного інструментарію. Вивчення прикладних спеціалізованих аспектів функціонування економічної системи спрямовується на отримання прибутку, доволі часто з ігноруванням норм моралі та закону, при цьому визначальні, фундаментальні питання щодо функціонування людини і економіки залишаються без відповіді. Так, проблема пізнання законів господарського життя підміняється короткостроковим, інколи одноразовим актом прибуткової угоди [16, с. 22].

Саме економічна теорія, максимально інституціалізована, тобто збагачена впливом іншим суспільних наук, в сучасних умовах дає відповідь на питання про місце і роль людини в системі не лише економічних, а й усіх суспільних відносин. В той час, як прикладні економічні напрями (облік, аудит, фінанси, міжнародна економіка тощо) спрямовуються лише на отримання прибутку в короткостроковій перспективі. Варто зазначити, що всі ці науки використовують економічну теорію в якості методологічного фундаменту, свідомо це відбувається чи несвідомо. Відтак нерозуміння та

незнання теорії позбавляє прикладні наукові знання можливості їх обґрунтування, поглибленого вивчення.

А. Чухно писав, що: „...розуміння економічної теорії лише як набору моделей та формул обмежує її пізнавальну роль, особливо в умовах епохальних змін” [15, с. 15]. Економічна теорія визначає всезагальні та всеохоплюючі принципи господарювання людини, які ґрунтуються на принципах організації суспільних відносин, загальнолюдських цінностях та моральних устоях. Її завданням не є навчання щодо отримання прибутку, глобальна мета вивчення економічної теорії уходить в обрії пізнання, вона визначає яким чином суспільство свідомих людей має відчувати себе комфортно у наявних умовах.

Прикладні економічні напрями формуються не на підставі загальних буттєвих положень, а регламентуються законами, постановами, іншими юридичними документами, які носять тимчасовий характер і мають властивість до змін у короткостроковому періоді. Причому дослідження виключно економічних аспектів діяльності людини, позбавлених людських, моральних, психологічних якостей („людини економічної” за А. Смітом) спрямовано на отримання прибутку чи інших способів поліпшення власного стану всупереч існуючим моральним нормам.

Типовим прикладом є документ, що має назву „Програми нормативних навчальних дисциплін і практик підготовки бакалавра галузі знань 0306 „Менеджмент і адміністрування” напряму 6.030601 „Менеджмент”, затверджений у 2011 році. У ньому на вивчення всієї економічної теорії виділено 6 кредитів і це при тому, що відповідні західноєвропейські та північноамериканські програми виділяють на вивчення економічної теорії та економічної історії не менше 1/3 навчальних кредитів. Аналізуємо цей документ далі: у розробці програми з економічної теорії цих програм взяли участь 1 доктор економічних наук і 4 кандидати відповідного фаху, а рецензентами виступили 4 доктори і 1 кандидат економічних наук. Ця шанована громада пропонує вивчити протягом 1 року 40 доволі об’ємних тем, що фізично неможливо здійснити навіть за 2 роки. Тобто в даному разі ми маємо поєднання матеріального мотиву (заміна 1 семестру економічної теорії на інші предмети) та банального оковамилювання. У цивілізаційному розрізі тут можна говорити також про неможливість приєднання українських програм освіти до загальновизнаних світових стандартів.

Те саме можна спостерігати і в багатьох практичних та виховних випадках діяльності певних наукових та навчальних закладів. Особливо чітко це простежується в умовах обмеженості предметів праці (студентів) і необмеженості та постійному зростанні кількості засобів праці (викладачів та науковців). Задля збереження існуючого стану такі діячі прагнуть до згортання демократичних процесів в системі управління, формалізації самого процесу навчання та наукової роботи студентів, застосовуючи при цьому непорядні та відверто нерозумні способи. Причому нерозумність таких вчинків визначається, у тому числі, незнанням загальних принципів економічної теорії, як системи.

Незнання та нерозуміння теорії викликає у розумово обмежених людей бажання її знищити. Знищенню, при цьому, мають підлягати і всі особи, які на ній знаються та спроможні її розвивати. Окреме подразнення викликають якісні та кількісні показники таких вчених, які спроможні суттєво перевищувати результати діяльності цілих структурних підрозділів інших прикладних напрямів.

Не менш шкідливим для розвитку соціуму є потрапляння ключових теоретичних положень у пазурі псевдонауковців, які не розуміють визначальних основ наукового пошуку, не бачать величі, могутності та краси теоретичного знання, а прагнуть лише „зберегти контингент”.

Сучасна вища освіта в Україні орієнтується, переважно, на матеріальні параметри, економію коштів, а іноді й взагалі керується мотивом прибутковості у своїй діяльності, і найчастіше це стосується саме навчальних закладів державної форми власності. Перехід до постіндустріального суспільства за таких умов стає для України недосяжною метою [18, с. 128–129]. Прагнення отримання зиску в сфері освіти і науки – це відверте дикунство, яке суперечить усім принципам організації такого роду діяльності. Відтак матеріальний мотив, який лежить в основі такої поведінки, ускладнюватиме розвиток властивостей „людини творчої” і повертатиме рух у зворотній напрям – до „людини економічної” 18-го століття. Те саме стосується і гасла „освіта – це бізнес!”. Отже, навчальний заклад не може бути джерелом регресу освіти, науки та регіональної економіки.

Удавана „раціоналізація”, а насправді відверта деградація вищої освіти та, як наслідок, системного розвитку економіки викликається поточним прагненням ліквідації наявної проблеми, що в результаті призводить до ігнорування будь-яких людських цінностей. Нігілізм виступає кінцем процесу раціоналізму [3, с. 252]. Головною формою діяльності вузів, як регіональних, так і центральних стає рейдерство – прагнення отримати якомога більше ставок за рахунок більш слабких структурних одиниць навіть всупереч здоровому глузду, кадровим вимогам та громадській думці. Це чергове свідчення домінування матеріального мотиву та цивілізаційної деградації таких осіб, відсутності моральних та психологічних якостей, що характеризують „людину творчу” та людський потенціал.

В умовах формування „економіки знань” виникло принципово нове явище – „гіперконкуренція” – стан, коли швидкість зміни правил гри на ринках настільки висока, що лише адаптовані до таких змін підприємства країн-аутсайдерів можуть не тільки „вижити” у конкурентній боротьбі, але і вийти у коло країн глобальних лідерів [12, с. 55]. Враховуючи, що правильність, обґрунтованість економічної поведінки може відбуватись не лише через емпірею, а через знання теорії (див. рис. 1), то позбавлення майбутніх поколінь системного теоретико-економічного знання призведе до деградації державного управління (макроекономічна політика) та індивідуальної економічної поведінки окремих громадян та підприємств (мікроекономічна політика). Відтак незнання/невивчення економічної теорії призводить до неможливості раціональної економічної поведінки, тобто

відсутності передумов формування повноцінної „людини економічної”, не говорячи вже про перехід до „людини творчої”.

Рис. 1. Методологія економічної теорії

Джерело : Макконелл К. Р. Экономикс : принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – К. : ХаГар, 2000. – С. 20.

В одному з найпопулярніших підручників з економічної теорії автори зазначають наступне: освіта є одним з класичних прикладів „вигод переливу” [10, с. 98]. Прийнято вважати, що освіченіші люди отримують вищі доходи. Також поширення освіти сприяє зменшенню рівня злочинності. За розрахунками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України (у 2006 році – прим. моя), середній розмір сукупних особистих доходів зростає прямо пропорційно до рівня освіти осіб, що їх отримують. Тобто рівень доходу осіб, що мають повну вищу освіту, в 1,6 раза вищий, ніж у осіб з повною загальною середньою освітою [9, с. 138]. Наявність у домогосподарстві хоча б однієї особи з вищою освітою зменшує ризик бідності в 1,6 раза порівняно із середнім по країні показником, а також сприяє підвищенню середніх показників доходів та витрат усіх членів домогосподарства [9, с. 138]. Зараз ми можемо спостерігати зовсім іншу ситуацію: люди, що мають вищу освіту працюють на малооплачуваній низькваліфікованій роботі. І отримання вищої освіти, незалежно від її якості, абсолютно не гарантує подальшого добробуту.

Теорія людського капіталу, за визначенням Макконелла та Брю – це концепція, яка пояснює різницю в заробітній платі наявною різницею в інвестиціях в людський капітал, отже, робітники з низькою заробітною платою можуть отримувати додатковий дохід за умов додаткових витрат на отримання нових або оновлених знань [1, с. 91]. У більшості регіонів України така система не діє: додаткові знання просто не використовуються, соціальні

ліфти донедавна працювали лише для представників однієї партії, а заробітна плата зростала лише в тих осіб, хто демонстрував свою лояльність до керівної регіональної еліти, і то не завжди. Хто її не демонстрував – взагалі міг позбутись роботи.

Новий проект закону про вищу освіту не визначає чітке співвідношення між чисельністю студентів та кількістю оплачуваних ставок, навіть у статті 72 „фінансування вищих навчальних закладів”. Проте, його стаття 26, одним з „основних завдань вищого навчального закладу” третім пунктом зазначає „участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу” [11]. Натомість у разі незмінності „ручного”, за межами закону, принципу фінансування вищої освіти в залежності від кількості студентів, у найближчі роки відбудеться скорочення працівників галузі вищої освіти в 1,2-1,4 рази, тобто зросте безробіття в секторі формування людського капіталу та людського потенціалу, психологічний клімат у вишах погіршиться до критичного рівня.

В умовах інформатизації виробництва в суспільстві формується нова соціальна група – когнитаріат (від англ. cognition – здатність до знань). Її могутність у використанні інтелекту, а не мускульної сили [5, с. 339]. Незначний прошарок такої групи населення українська економіка не може використати вже сьогодні через положення, викладені вище. Вітчизняний ринок праці „виштовхує” їх за межі народного господарства і вони шукають подальшої долі за кордоном. Посилення таких тенденцій спрямовує нашу державу у прірву автаркії, безсистемного державного управління та суспільної інтелектуальної і культурної деградації.

Але найбільша кількість проблем міститься в управлінні вищою освітою на рівні конкретного вузу. Відсутність важелів контролю за навчальним закладом з боку суспільства формує в ньому систему відверто феодальних відносин без діяльності реальних профспілок та можливостей впливу на неправомірні та безглузді рішення в системі управління.

Будь-який вуз має „раду старійшин” і будь-яка річ, що ними висловлюється сприймається аксіоматично, навіть якщо це відверта нісенітниця, брехня чи наклеп. Зазначена феодальна модель створює нездоланні бар’єри на шляху кар’єрного зростання. Так, „звичайна людина” не має перспектив отримати будь-яку керівну посаду, навіть звання доцента отримується в процесі тривалих компромісів. В той же час діти представників „керівної касты” після захисту кандидатських дисертацій миттєво переходять з посади асистента на рівень доцента, іншим особам треба для цього здолати ще щабель старшого викладача. Це створює абсолютно безконкурентне середовище як у розрізі кар’єрного зростання, так і в процесі розподілу навчального навантаження, тобто зарплати. Абсолютно зрозуміло, що зникнення конкуренції у конкурентному середовищі веде до погіршення ефективності або взагалі до зникнення цього економічного поняття.

Вища каста має традицію навчати своїх дітей (родичів, знайомих тощо) не лише без підготовки до відповідних предметів, а й навіть без виконання

контрольних робіт з відповідних предметів у разі навчання на заочній формі навчання. Мало того, що це сприяє отриманню фіктивних дипломів, це свідчить про нерозуміння можливості виконання додаткових розумових (безкоштовних для родичів!) вправ та набуття додаткових знань. Тобто ця каста сприяє деінтелектуалізації свого найближчого середовища! У перспективі саме ці особи претендуватимуть на місця їх батьків (не менше), що призведе до тотальної деградації процесу організації розумового зростання.

Країни, що не встигають за розвитком глобальних технологій, нездатні утримувати свої життєві стандарти навіть на існуючому рівні, не говорячи про його підвищення [8, с. 32]. Часто–густо у вузах отримують вищу освіту (першу, другу чи наступну граничну) особи, що вже мають певні керівні посади, і набуття вищої освіти для них – це спосіб легалізації права на легітимацію своїх негативних людських якостей. „Мажорна освіта” сприяє викривленню та неможливості повноцінного функціонування ринку праці, коли перспективні та високооплачувані робочі місця (а в регіоні – це робочі місця з оплатою праці, вищою за мінімальну) отримують не в результаті конкурентних змагань, а за родинними та адміністративними ознаками. І що найцікавіше, цю ситуацію неспроможний виправити ні ринковий механізм, ні жодні важелі державного втручання.

Сьогодні вищий навчальний заклад – це не інструмент інтелектуального зростання молоді, а спосіб збереження робочих місць для представників „регіональної еліти”. Жодна особа, що багатократно довела свою відданість вузу та має суттєві надбання, не може бути впевненою у своїй безпеці, якщо на її робоче місце претендуватиме представник „вищої касты”. При цьому вивільняються такі негативні психологічні якості як підлість, заздрість, пиха, блеф, і вони заміняють продуктивні якості та неспроможність здійснювати порядну діяльність у конкурентному середовищі. Саме так ми бачимо протилежну ситуацію до тієї, яка свідчить про теорію людського потенціалу. Найгіршим є відсутність легальних способів притягнення до відповідальності за такі дії представників науково–адміністративної псевдоеліти.

Враховуючи те, що одним із визначень предмета економічної теорії є взаємодія продуктивних сил і виробничих відносин з метою ефективної організації господарювання, обидві ці категорії набувають збоченої трансформації у сучасному регіональному вузі. „Виробничі відносини” – це категорія, що формує стосунки з приводу порушення вимог Міністерства та правил внутрішнього розпорядку, які виражаються у виставленні завищених оцінок окремих „каст” з тих, хто навчається. У разі отримання такими особами стипендій – можна говорити про зловживання бюджетними коштами, тобто злочини у фінансовій сфері. Такі порушення, сьогодні, на жаль є єдиним способом руху кар’єрними сходами.

Світосприйняття та відповідна поведінка представників „вищої касты” сучасних вузів у психології має назву „шурячий король”, тобто керування у своїй поведінці виключно особистими інтересами та інтересами свого

„виводка”. Це стає можливим лише за рахунок інших осіб та пожирання собі подібних. Таку поведінку можна назвати раціональною тобто матеріально вмотивованою, але позбавленою моральних та усіх інших людських ознак. Саме це суперечить концепції людського потенціалу і гальмує подальший еволюційний розвиток України.

В умовах, коли знання та інформація стають основним ресурсом забезпечення суспільного розвитку, нових підходів потребує освіта як діяльність, метою якої виступають їх передача і поширення [6, с. 82]. Натомість реальністю є створення „конвертаційних освітніх центрів” – певних осередків (які не можуть не мати відношення до керівництва вузів), що здійснюють посередництво у отриманні заліків та екзаменів, тобто отримання диплома вищої освіти „під ключ”.

Доволі цікавим у сучасних умовах є розуміння значення ролі декана та завідувача кафедри. В умовах фактичного знищення навчального процесу вони, крім інших видів комерційної діяльності на базі основних фондів вузів, займаються отриманням частки як у процесі посередництва при „здачі” екзаменів, заліків тощо, так і співавторства у наукових та навчально–методичних працях. Все це свідчить про матеріальний чи майже матеріальний мотив поведінки таких осіб, що цікавляться лише власним добробутом. Абсолютно необхідним при цьому є проведення своєрідної люстрації, яка має проводитись зовнішнім громадським середовищем та новими викладачами, які не встигли увійти „до системи” та не є креатурами одіозних керівників.

Особи, що прагнуть перешкоджати комерційній діяльності таких осіб у структурі вузу підлягають знищенню „вищою кастою”. При цьому можуть здійснюватися як спроби „звільнити за власним бажанням”, так і структурні перетворення у складі факультетів. Так, зникають цілі кафедри, при чому саме ті, що мали дуже високі показники своєї діяльності. Їх приєднують до кафедр–невдах, які їх поглинають та знищують, забираючи їх оклади та зарплати, привласнюючи їх здобутки та включають відповідні навчальні предмети до „системи конвертації”.

Окрему роль при цьому відіграє інформаційна політика у вузі – висвітлюються лише позитивні моменти „потрібних” діячів та ігноруються якісні досягнення осіб, що мозолять очі своєю порядністю, дотриманням вимог і процедур. Викривлення інформації робить неможливим формування адекватного інформаційного поля навіть на рівні вузу, що призводить до його деградації та неможливості формування людського капіталу (див. табл. 1). Таким чином відбувається неначе навмисний супротив проти подальшого цивілізаційного розвитку, в якому зацікавлені недолугі, але дуже вмотивовані керівники.

Як зазначав А. Чухно „...масово-поточна освіта, розрахована на середню людину, що породжує масову посередність, губить таланти – головне багатство суспільства. Індивідуалізація освіти, її спрямованість на пошук і виховання талантів – одне з головних і визначальних завдань у перебудові освіти” [14, с. 37]. Так, доречною стає орієнтація не на найгірших студентів у

процесі розробки критеріїв оцінювання, як це робиться для отримання загальної картини високої успішності, і не на найяскравіших, що може створити психологічні бар'єри в процесі спілкування та напругу в учнівському середовищі. На перше місце виходить визначення індивідуальних критеріїв для школярів та студентів з метою найповнішого розкриття їх потенціалу [17, с. 308]. Натомість демографічна яма, що виражена зменшенням кількості випускників шкіл та суспільна комерційна деградація керівництва вузів на місцях, викликана, у тому числі, вимогою відшкодування витрат на захист дисертацій, призводить до бажання заробляти додаткові кошти, а не організовувати повноцінний навчально-виховний розвиваючий процес.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Ми запропонуємо конкретні результати, яких слід досягти для ліквідації зазначених проблем, в той час, як визначення важелів їх досягнення – залишимо для майбутніх досліджень.

Захист дисертацій має бути безкоштовним, в іншому разі – наявність наукових ступенів стає виключно можливістю забезпечених верств населення. Зараз гроші надають можливість захисту дисертацій, хоча насправді захист наукових праць має сприяти посиленню матеріального стану науковця. Таким чином відбувається деформація індукційного наслідку наукової роботи у дедукційну передумову.

Наукова теорія – це стратегія подальшого дослідження із визначенням її найбільш принципових моментів, засвідчених та перевірених. Прикладна наука – це спроба людини поліпшити свій теперішній стан. На жаль, абсолютно неправильне розуміння цих відмінностей як у сферах державного управління та розподілу бюджетних коштів, так і в межах окремих наукових чи навчальних закладів створює перекоси щодо зростання ролі прикладного дослідження порівняно із теорією, фактично джерелом розвитком людства та підвищення конкурентоспроможності національного господарства.

Факторне відставання України у цивілізаційному процесі (ЦВ) можна зобразити таким чином:

$$\text{ЦВ} = F(\text{ПФО}, \text{ЗП}, \text{СЕТ}) \quad (1.1)$$

де ПФО – принцип фінансування освіти з державного бюджету (залежність від чисельності студентів);

ЗП – психологічні закономірності поведінки керівників освіти на різних рівнях: Міністерства, фахових комісій, вузів;

СЕТ – скорочення годин на викладання економічної теорії та інших фундаментальних дисциплін.

Загальний висновок, що переводить нас від теоретичних викладок до практичних рекомендацій: скорочення годин на вивчення економічної теорії, філософії та інших фундаментальних теоретичних наук гальмують

цивілізаційний розвиток нашої держави, сприяють зниженню конкурентоздатності регіону та деградації трудового потенціалу області.

Таке ставлення до теоретичного знання викликатиме незворотні зміни і в структурі психіки сучасної української людини – це призведе до тотального нігілізму та ігнорування загальноприйнятих людських цінностей.

Відтак сьогодні вкрай необхідно змінити принципи фінансування державних вищих навчальних закладів України, здійснити якомога жорсткіший аудит діяльності попереднього Міністерства освіти і науки з метою запобігання подальших гешефтів у сфері освіти, та збільшити структурну частку викладання теоретичних дисциплін у структурі навчальних планів. Саме такі заходи сприятимуть відповідності управління сучасною вищою школою України на різних рівнях сучасним концепціям розвитку людини.

Література

1. MacConnell Campbell R. Contemporary Labor Economics / Campbell R. MacConnell, Stanley L. Brue. – Львів : Сейбр–Світло, 1992. – 660 с.
2. Басова Н. В. Педагогика и практическая психология / Басова Н. В. – Ростов–на–Дону : „Феникс”, 2000. – 416 с.
3. Белл Д. Культурні суперечності капіталізму / Деніел Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : Віталій Лях. – К. : Либідь, 1996. – С. 251–274.
4. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Деніел Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : Віталій Лях. – К. : Либідь, 1996. – С. 194–250.
5. Богиня Д. П. Ментальний чинник у сфері праці : проблеми теорії та практики / Д. П. Богиня, М. В. Семикіна ; Передмова І. Ф. Кураса. – К. : „Шторм”, 2003. – 382 с.
6. Каленюк І. Проблеми та механізми фінансового регулювання освіти в сучасних умовах / І. Каленюк // Вища школа. – 2002. – № 4–5. – С. 82–90.
7. Левченко О. М. Еволюція розвитку підходів до професійної підготовки кадрів : міжнародний досвід / О. М. Левченко, А. О. Левченко // Наукові праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту : Економічні науки. – 2007. – Вип. 11. – С. 9–13.
8. Левченко О. М. Професіональний потенціал : регуляторні механізми інноваційного розвитку. Монографія. / О. М. Левченко. – Кіровоград : КОД, 2009. – 375 с.
9. Людський розвиток в Україні : можливості та напрями соціальних інвестицій (колективна науково-аналітична монографія) / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2006. – 356 с.
10. Макконелл К. Р. Экономикс : принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – К. : ХаГар, 2000. – 785 с.

11. Проект закону про вищу освіту, реєстраційний номер 1187-2 від 21.01.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45512.
12. Сінельников Б. В. Штучний інтелект і проблеми лідерства національного господарства і освіти України в контексті майбутньої VI „довгої хвилі” М. Д. Кондратьєва / Б. В. Сінельников // *Materialy VII Miedzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji [„Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2011”]*. (07-15 червня 2011 р., м. Перемишль, Польща). – *Przemysl : Nauka i stadia*, 2011. – Vol. 11 : *Ekonomiczne nauki*. – С. 53–61.
13. Фромм Е. Революція надії / Еріх Фромм // *Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : Віталій Лях*. – К. : Либідь, 1996. – С. 135–192.
14. Чухно А. А. Твори : у 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України / А. А. Чухно. – К., 2006. – Т. 1 : Становлення і розвиток ринкової економіки. – 592 с.
15. Чухно А. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії на сучасному етапі / Анатолій Чухно // *Економіка України*. – 2009. – № 4. – С. 14–28.
16. Яковенко Р. В. Дія економічних законів в теорії людського потенціалу / Роман Яковенко // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2010. – Вип. 3. – С. 22–31.
17. Яковенко Р. В. Інтелектуалізація праці як чинник відтворення людського потенціалу / Роман Яковенко // *Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту : Економічні науки*. – 2009. – Вип. 14. – С. 305–312.
18. Яковенко Р. В. Організація наукової роботи студентів як елемент стратегії розвитку людського потенціалу / Р. В. Яковенко // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2012. – Вип. 5. – С. 128–138.
19. Яковенко Р. В. Роль теоретичного знання для сучасної української економіки та людського розвитку / Р. В. Яковенко // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2013. – Вип. 6. – С. 5–12.
20. Яковенко Р. В. Сутність та класифікація демографічних ризиків на мікрорівні підприємства / Роман Яковенко // *Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. [„Динаміка наукових досліджень ’2005”]*. (Дніпропетровськ, 20-30 червня 2005 р.). – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – Т. 21 : *Економічна теорія*. – С. 75–78.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2014 р.